

Ljubica Josić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

Frankopanska 26, HR-10000 Zagreb

ljubica.josic@lzmk.hr

KNJIŠKI LEKSEMI I LEKSEMI JEZIKA KNJIŽEVNOSTI U SUVREMENIM JEDNOJEZIČNIM RJEČNICIMA HRVATSKOGA JEZIKA

Rad u suvremenim jednojezičnicima hrvatskoga jezika, uzimajući u obzir razlike u njihovoj koncepciji i korpusnoj utemeljenosti, propituje rječničke natuknice koje su obilježene pripadnošću knjiškomu leksiku te jeziku književnosti, nastojeći dati odgovor na pitanje u kojoj su mjeri zastupljene navedene leksičke skupine i kako su leksikografski obrađene, posebice s obzirom na pridruženu stilsku odrednicu ili kombinaciju odrednica s pomoću kojih se određuje mjesto raslojena, obojena, uporabno ograničena leksika unutar standardnoga jezika kao sustava. Kako su knjiški leksemi te leksemi karakteristični za jezik književnosti dvije zasebne leksičke skupine rječnički različito tretirane, u pojedinim izdanjima nerazlučene, a dosad nisu bile sustavno analizirane, cilj je rada ukloniti uočenu prazninu, potkrepljujući tezu o potrebi primjerene uvrštenosti toga dijela leksičkoga blaga u općejezičnim priručnicima.

Uvod

U hrvatskoj pisanoj kulturi rječnička leksikografija, tradicije gotovo pet stoljeća, jedna je od gradbenih sastavnica koja, usmjerena na prikupljanje i prezentiranje leksičkoga blaga hrvatskoga jezika bilo kao polaznoga bilo kao ciljnoga jezika, izravno svjedoči o unutarjezično te izvanjezično uzrokovanim leksičko-semantičkim promjenama. U obradbi odabrana presjeka leksičkoga blaga jednojezičnici su pretežno kombinacija općeopisnoga

tipa rječnika i standardnoopisnoga rječnika; prvomu je repertoar ekscerpiranih tekstova na kojima temelji građu širi u odnosu na standardnoopisni rječnik (Zgusta 1991:214), a drugomu je temeljno obilježje usmjerenost na standardnojezičnu praksu. Kombinacija dvaju tipova podrazumijeva da se uz jezgren, standardnoneutralan leksik (koji bi mogao biti isključiva građa standardnoopisnih rječnika) u rječničke natuknice uvrštava područno, vremenski te stilski raslojen leksik, kao i različite pisane i govorne realizacije, ekspresivne i ostale obojenosti, pri čemu se nestandardnim leksemima pridružuju rječničke odrednice kojima se korisnike upućuje na komunikacijsku osobitost zastupljenih leksema. Isti autor dodaje kako nema jednoznačnoga odgovora na pitanje treba li opisni rječnik suvremene jezične prakse, uz općeuporabni leksik, uključiti primjerice i pasivni leksik. U vezi s jezikom književnosti navodi da su neka od relevantnih pitanja za sastavljače rječnika koliko daleko u prošlost seže književnost koja se u nekoj jezičnoj zajednici »čita« te izbor književnih djela obuhvaćen nastavnim programom materinskoga jezika. Kako je vrijednost pojedinoga rječnika suvremenoga jezičnoga stanja veća ako on svojim korisnicima, uz aktivan leksik, nudi podatke i o pasivnom sloju s pomoću kojih se mogu leksički razumjeti različiti tipovi tekstova i jezičnih ostvaraja, normativno-deskriptivni rječnici oslanjaju se na načelo polifunkcionalnosti, u mjeri koja prije svega ovisi o koncepciji i izboru rječničke građe, utemeljenosti u korpusu ili vođenosti njime. Izvor za potvrdu rječničkih natuknica može varirati od opsežnih elektroničkih korpusa, citata izdvojenih iz prikupljene građe, sadržaja objavljenih rječnika i dr., a obradba natuknica uključuje vještine interpretacije, procjene, odabira i sažimanja jezičnih podataka te prepoznavanje komunikacijskoga konteksta u kojem se »ulazna« riječ najčešće rabi (Atkins 2008:33–34). Za razliku od korpusno vođenih rječnika, koji se isključivo oslanjaju na korpusno potvrđene podatke, korpusno utemeljeni rječnici, kakav je primjerice hipertekstni *Hrvatski mrežni rječnik*, mogu uvrštavati natuknice iz različitih izvora. Ukoliko su općejezični rječnici opsegom veći, utoliko se brojem zastupljenih natuknica udaljavaju od jezgre prema nestandardnim natuknicama (Béjoint 2000:182). Time ispunjavaju svoju praktičnu svrhu jer su istraživanja pokazala da korisnici rječnika za njima posežu pretežno zbog riječi rjeđe ili ograničene uporabe negoli zbog općestandardne (ibid.).

U leksikografskim nastojanjima da se nestandardnim leksemima naznači pripadnost stilu, sloju te realizaciji neizbježno se otvaraju mnogobrojne poteškoće (Tikvica 2009) jer je u mnogobrojnim slučajevima teško odlučiti koju odrednicu združiti uz takve rječničke natuknice, s obzirom na to da se leksem može motriti višedimenzionalno, primjerice kao knjiš-

ka baština, rijetke, neodomaćene uporabe ili pak kao ekspresivan leksik, ovisno o potvrdama u korpusu i izvorima, pri čemu valja odvagnuti koja bi odrednica mogla biti dominantna te implicitno upućivati na ostale vrste komunikacijske osobitosti, tj. ograničenosti. Time bi se u konačnici mogla izbjeći zališnost rječničkih odrednica kao rekvizitarija leksikografskoga opisa. Usporedno s poteškoćama vezanima uz primjereno rječničko reprezentiranje u suvremenom jezičnom stanju knjiškoga leksika te leksika karakterističnoga za jezik književnosti, koje su ponešto manje u slučaju leksika karakterističnoga za pjesnički podstil jednim dijelom prepoznatljivoga i po tvorbenim obilježjima (Josić 2016), težak leksikografski zadatak očekuje i sastavljače povijesnih rječnika. Na primjeru *Starohrvatskoga rječnika* (Kapetanović 2017) pokazuje se bremenitost razlučivanja stilski obilježena leksika od neobilježena u starijem jezičnom stanju, jer nema dovoljno spoznaja o ondašnjoj jezičnoj uporabi zbog čega se ne mogu rabiti uvriježeni funkcionalnostilistički kriteriji. Za razliku od izradbe povijesnih rječnika, rječnički opis suvremenoga jezika jasnije može prikazati normativni status natuknica, ali uvrštenje rječničkih jedinica osobita komunikacijskoga konteksta i interpretacija njihovih leksičko-semantičkih podataka krije mnoge nedoumice. Neke od njih mogu se uočiti u kolebanju u atribuiranju određenoga broja natuknica jeziku književnosti i/ili knjiškomu leksiku, nesustavnu uključivanju odrednica *knjiš.* (knjiški leksik) i *jez. knjiž.* (tj. isključivanju odrednice jezika književnosti iz leksikografskoga instrumentarija) te neusklađenosti rječničkoga opisa i jezikoslovne literature. Primjerice, leksemi kojima se u udžbeniku za četvrti razred gimnazije *Hrvatski jezik 4* (Samardžija 2003:31) ilustrira knjiški leksik kao dio pasivnoga općeg sloja hrvatskoga jezika, ako i jesu zastupljeni kao rječničke natuknice u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika, nisu obilježeni tom pripadnošću. Navedeno odgovara rezultatima analize zastupljenosti nestandardnih leksema ekscerpiranih iz hrvatskih čitanka u školskim rječnicima (Schubert 2020), među ostalim i »knjiškoga ekspresivnoga leksika« (koji se ovdje promatra uz tekstove starije i novije hrvatske književnosti), koji su pokazali da je postotak zastupljenosti nestandardnoga jezika u tome tipu rječnika hrvatskoga jezika jako malen (3,7 %).

U sljedećim poglavljima rada u suvremenim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika pobliže će se analizirati zastupljenost i obradba knjiških leksema te leksema koji su obilježje jezika književnosti. Kako se nedigitaliziranim rječnicima prišlo iščitavanjem svih uključenih natuknica, mogući su previdi u broju ekscerpiranih leksema. Naposljetku su izdvojeni leksemi s odrednicom jezika književnosti provjereni u Hrvatskoj jezičnoj riznici, u njezinu književnom potkorpusu koji, iako je dopunjivan do 2009,

nudi pouzdane podatke o ovjerenosti pojedinih leksema u potkorpusom uključenim književnim djelima.

1. Knjiški leksik u jednojezičnicima hrvatskoga jezika

Knjiški je leksik »dio leksika koji kao knjiško naslijeđe većinom pripada pasivnomu leksiku« (Samardžija 2019:303). Najčešće je zabilježen u leksikografskim djelima, tj. rječnicima te je u mnogim slučajevima vezan uz puristička nastojanja. Kao ostali ograničeni leksik, u ovom slučaju pretežno vremenski raslojen, uvrštava se u općejezična izdanja s pripadajućom stilskom odrednicom te se ravnopravno obrađuje kao i jedinice koje pripadaju standardnomu jeziku. Nakon navođenja odrednice, u rječničkim se natuknicama donosi opisna definicija ili se tzv. slabim upućivanjem (*v.*), kao jednom od oblika stilskih odrednica (Babić 1981:82), u osnovi normativnom, povezuje raslojen ili obilježen leksem na lijevoj strani rječnika sa standardnojezičnom bliskoznačnicom na desnoj strani.

Rječnik hrvatskoga jezika V. Anića (1991., dalje u tekstu Anić) svojom cjelovitošću ima inicijalno mjesto u objavljivanju jednosveščanika hrvatskoga jezika. U opsežnu je građu uključio knjiški leksik uvrštenje i opis kojega se može jezgreno prepoznati u više proširenih izdanja toga rječnika (1994², 1998³, postumno priređeno četvrto izdanje naslovljeno *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, 2003.), potom služeći među izvorima kao jedan od temeljaca u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2002.) te kao dio rječničke baze na Hrvatskom jezičnom portalu. Knjiški je leksik u Anića pretežno atribuiran kombinacijom odrednica iz bogato razvedene rječničke klasifikacije (o nedostatnoj ekonomičnosti odrednica te njihovoj uporabnoj nesustavnosti usp. Tafra 1991:118, Samardžija 2019:122). Kako je objašnjeno u tekstu *Kako se služiti rječnikom*, dodanom trećemu izdanju (Anić 1998:1429), odrednica *knjiš.* podrazumijeva dva značenja: lekseme koji su zabilježeni samo u knjigama i nisu potvrđeni u praksi izvan književnosti te lekseme koji »zvuče knjiški, papirnata riječ«, često u oprjeci prema općejezičnomu, razgovornomu, publicističkomu i narodnomu. Osim u rječničkim natuknicama odmah nakon njihova leksičkoga ulaza, odrednica knjiško-ga leksika u Anićevu rječniku konceptijski je sadržana u gramatičkom bloku, uz obilježene varijante koje se donose u zagradama te uz nestandardne bliskoznačnice koje slijede nakon definicije. U gramatičkom bloku odrednica knjiškoga leksika odnosi se primjerice na nominativ množine (*dinami* u natuknici *dinamo*), mocijske parnjake (konstr. *knjiš. boljševikinja* u natuknici *boljševik*), glagolsku imenicu (*brinuće* u natuknici *brinuti se*) te pridjevne oblike (u natuknici *kongoanski* donosi se *konški* s odrednicom *knjiš-*

koga leksika te rijetke uporabe). Jedan od primjera kad se u zgradama donosi stilski obilježen oblik rječnička je natuknica *eukaliptus*, uz koju je naveden oblik *eukalipt*, s odrednicom knjiškoga leksika i također vremen-sko-čestotnom odrednicom rijetke uporabe. Dodajmo da se leksem *euka-lipt* u novijim rječnicima, primjerice u *Velikom rječniku hrvatskoga standar-dnog jezika* (2015.) osamostalio u zasebnu rječničku natuknicu s neutralnim značenjem, bez odrednica pripadnosti knjiškomu leksiku i rijetke upora-be, te joj se navodi značenje 'sastojak eteričnoga ulja koje se dobiva od eu-kaliptusa'. Primjeri u kojima se, slijedeći definiciju, donose nestandardne bliskoznačnice relativno su česti, npr. u rječničkim natuknicama *bigami-ja* ('dvoženstvo knjiš. konstr.'), *bikovski* ('bičji knjiš.'), *devin* ('devski, devlji knjiš. konstr. neodom.'), *doručkovati* ('zajutarkovati rij. knjiš.'), *đavo* (1. 'đavao knjiš.'). Odrednicu pripadnosti knjiškomu leksiku kao jedinu odrednicu ima nevelik broj rječničkih jedinica, među ostalim usklici *avaj* ('konvencio-nalni pisani oblik uzvika obično u tekstovima iz kruga književnog funkci-onalnog stila') i *bah* ('konvencionalni pisani oblik uzvika, najčešće za izra-žavanje odbojnosti i gađenja'), pridjevi *besplodan* (1. 'koji ne daje ploda'), i *nadmašan* (1. 'koji nadmašuje u broju, koji nadmašuje čime ili u čemu') te imenice *bezdjjetnost* (1. 'stanje [braka] bez djece, neimanje djece'), *bezgaćnik* (2. 'onaj koji ništa nema'), *bludilac* ('skitač, lutalica'), *bosket* ('gaj, šumica'), *bratjenac* ('bratanac'), *brizgavac* ('trp'), *crvenka* (1. 'crvena kreda'), *cukreni-ca* ('posuda u kojoj se poslužuje šećer [uz čaj i sl.]; sladornica, šećernica, knjiš. cukarijera reg., žarg., doza razg.'), *čednjak* ('himen'), *čvrga* (2. 'spored-na zarada, tezga'), *dabrovina* (2. 'dabrovica u zn. dabrova mast, ono što luči dabar'), *darodavac* ('darivalac, darovatelj'), *daroprimac* ('onaj koji je primio dar, ob. u vezi s darodavac'), *djetao* ('djetelj knjiš., v. djetlić općejez.'), *djevič-njak* ('čednjak knjiš., himen term. općejez.'), *dolaznik* ('onaj koji dolazi'), *grud-njača* ('središnja prsna kost'), *hotice* ('hotimice'), *kraliješ* ('članak kralješnice, kralješak [kralježak], općejez. pršljen'), *niza* (' = niska, niz [1]'), *podvorba* (1. 'jedno u nizu jela u okviru ručka ili večere'), *presadba* (' = transplantacija'). S uputom (v.) na natuknicu u kojoj se donosi definicija navedeni su knjiš-ki leksemi *danost* ('datost'), *ino* ('drugo'), *mlječina* ('emulzija') i *napuhnja-ča* ('buhtl'), *većma* (2. 'više'), *vjeverac* ('mužjak vjeverice'). Među knjiškim su leksemima uz koje je označena ekspresivnost *kakojstvo* ('kvaliteta, ka-kvoća') i *kolikojstvo* ('kvantiteta, kolikoća, količina'), a poredak ekspresiv-noga, potom knjiškoga, imaju natuknice *korablja* ('brod jedrenjak') i *zloćud* ('zla, loša ćud'). Određeni broj knjiških leksema nosi i odrednicu rijetko-ga (*dorječan*, *hajduk* u trećem navedenom značenju, 'odmetnik uopće', *ka-daver* u prvom značenju 'mrtvo tijelo', *najvećma*), neobičnoga (*bivstveno*, *de-gažman*) i konstruiranoga, s nedovoljno potvrda ovjerenoga leksika (*britvi-*

ca u drugom značenju – ‘sječivo s dvije oštrice koje služe za brijanje’, *brodopratnja*, *jednakovremen*). Pritom se odrednice nerijetko kombiniraju (bje-lokrvnost *knjiš. neob. rij. v.* leukemija; bušji *neob. knjiš. konstr.* ‘koji pripa-da, koji se odnosi na buhu i buhe’; dogorak *knjiš. rij. neob.* opušak; jarica *rij. neob. knjiš.* ‘žensko jare, žensko mlado kože’; krvavnica *knjiš. rij. neob.* hemeroidi). Rječnička natuknica *blagovati* ima čak četiri odrednice, *knjiš-koga* leksika, jezika književnosti, biblijskoga i retoričkoga. Odrednicu re-toričkoga imaju primjerice »knjiške« rječničke natuknice *navlastito* i *upi-tanost*, a neologizma i publicističkoga stila *nježnik* (‘muški spolni organ’). Dio Anićevih knjiških leksema obilježen je i kao vremenski raslojen leksik, primjerice arhaizmi *bluditi*, *ljuba* (‘1. voljena ženska osoba’), *izumrće*, te za-starjelice *brzopisac* (‘2. stenograf’), *kondukt* (‘sprovod’), *prsobolja* (‘grudo-bolja zast., jektika *reg. razg.*; sušica; tuberkuloza *term.*) i *trublja* (‘v. truba’), poneke natuknice pripadaju vremenski i prostorno raslojenu leksiku (ri-sati *arh. knjiš. reg. v.* crtati), a neke su knjiški obilježene natuknice dio žar-gona (*bombardman*).

Zamjećuje se da je knjiški leksik u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika V.* Anića (2003., dalje u tekstu V Anić) izmijenjen, jer je velik dio rječničkih natuknica s odrednicom jezika književnosti u trećem izdanju u V Aniću atribuiran odrednicom knjiškoga, primjerice *obrežje*, *sudba*, *starka*, *vedrac*, *veličajan*, *veselnik*, a u dijelu natuknica ispuštena je odrednica jezika knji-ževnosti (‘napoj jez. knjiž. indiv., v. napitak’ ima odrednice *knjiš., indiv.*). Usto, uz neka je u trećem izdanju neutralna značenja u V Aniću dodana oznaka *knjiš*, primjerice u natuknici *hljeb* (‘2. okrugao oblik kruha’), *kuka-velj* (2. ‘bijeda, siromaštvo, skučenost’), *ljeskati se* (‘lagano odbijati sjaj’) i *nalaziti* (1. b ‘smatrati, držati’). Neke natuknice pokazuju širenje knjiškoga značenja, primjerice prilog *većma*, koji je u Aniću imao jedno značenje (‘2. *knjiš, v. više*’), u V Aniću obuhvatio je oba navedena značenja (‘1. većinom, većim dijelom, u većini, uglavnom 2. v. više’), a dio je, ostavši obilježen kao knjiški leksik, izgubio odrednicu pripadnosti arhaičnomu sloju, primjeri-ce natuknica *vidrač* (‘mužjak vjeverice’). Novouvrštene su knjiške natukni-ce *bovarizam*, *lakokril*, *lakonog*, *lakoruk*, *punktualan* (isključivo obrađene kao knjiški leksik), *podnevnik* (‘*knjiš. arh., v. meridijan*’) te *vakancija* (‘*knjiš. zast. upražnjeno radno mjesto*’).

Na Anićev *Rječnik hrvatskoga jezika* u više izdanja, uz ostalu građu, oslo-njen je *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002., dalje u tekstu HER), ovjerov-ljujući prethodno popisane knjiške lekseme bez znatnijih izmjena, uza pri-dodane rječničke natuknice. U nastavku su izdvojeni leksemi s odredni-com knjiškoga, bez obzira na to jesu li zasebne rječničke natuknice ili su doneseni unutar strukture grozda. Među dodanim su knjiškim leksemi-

ma, kojih nema u V Aniću, leksemi stranoga podrijetla – pridjev *habitualan* ('koji je postao dio čijeg habitusa, koji je postao navika, uobičajen, okorio, običan') te imenice *kolokutor* ('onaj s kime se razgovara; sugovornik, subesjednik'), *koncinitet* ('skladno spajanje riječi i misli, sklad u govoru') i *nutricija* ('hranjenje, prehrana, prehranjivanje'). Ostale natuknice određene su ili rijetkom leksičkom uporabom, primjerice *edifikacija* i *estimirati*, oboje u dvama značenjima, *komos* ('1. veselje, radost, šala'), *kujon* ('hulja, ništarija, nitkov, kukavica; progonitelj nižih od sebe, mučitelj') te *komun*, koji uz te dvije odrednice ima i oznaku regionalizma u oba navedena značenja, povijesnomu ('općina') i u značenju 'zajedničko vlasništvo nad nekom nepokretnom imovinom'), *mediokris* ('2. mediokritet'), dok leksem *aer*, definiran kao 'zrak kao slobodan prostor iznad tla', ima i odrednicu neobičnoga leksika. Zastarjelomu sloju pripada leksem *helot* ('onaj koji je bez ikakvih osobnih prava'), ekspresivan je pridjev *hostilan* u obama značenjima ('koji pripada neprijatelju, koji se odnosi na neprijatelja' i 'koji izražava, iskazuje neprijateljstvo'), a uključenu pogrdnu sastavnicu u značenje 'onaj koji je niska rasta; čovječuljak, patuljak, kepec' ima leksem *homunkul(us)*.

U predgovoru *Velikoga rječnika hrvatskoga standardnog jezika* (2015., dalje u tekstu VRH) navodi se: »Jezične se činjenice daju na uporabu čitatelju, a standardni jezik, budući da je polifunkcionalan, uključuje ih u svoje funkcije, odnosno funkcionalne stilove, pa se u rječniku nalaze riječi i pojmovi iz znanstvenoga, administrativno-poslovnoga, novinarsko-publicističkoga, književno-umjetničkoga, razgovornoga i žargonskoga stila. [...] Riječi koje pripadaju različitim funkcionalnim stilovima obilježavaju se kraticama koje ističu područje kojem neka riječ pripada (npr. *knjiš.*, *admin.*, *reg.*, *zast.*, *ling.*, *astron.*, *razg.* itd.« (str. X.). Stilske odrednice, oprijmerene omaškom sa strukovnicima, uključuju među ostalim *knjiš* (knjiški izraz), dok odrednice za jezik književnosti nema. U odnosu na Anićev rječnik, knjiški leksik opsegom je uža skupina rječničkih natuknica. Primjerice, imenica *presadba* terminološki je određena, *prsobolja* je zastarjelica, rječnička natuknica *bjelokrvnost* nije uvrštena. Knjišku odrednicu nemaju natuknice *bezgaćnik*, *kadaver*, *nadmašan*, *obrežje* (tj. *obriježje*), *vrutak*. S druge strane, izgubivši odrednicu pasivnoga sloja koju je kao arhaizam imala u Anića, rječnička natuknica *izumrće* obrađena je isključivo kao knjiški leksem. U VRH-u svoju pripadnost knjiškomu leksiku svjedoče natuknice *lakokril*, *lakonog* i *lakoruk*, kojima je pridružen pridjev *lagahan*, i to bez odrednice ekspresivnoga. Uputom (→) na natuknicu uz koju je obradba, dodatnom nakon odrednice knjiškoga leksika, obilježene su među ostalim natuknice 'čednjak → djevičnjak', 'najvećma → najviše', 'niza → niz (1)', 'sudba² 2. → sudbina (1)', 'utaman → uzalud', 'vedrac 3. → kristal (1)', 'veselnik

1. → veseljak', 'vis 2. → visina', 'vojna → rat (1)'. Bez oznake knjiškoga leksika upućuju se natuknice 'avaj 1. → jao 2. → joj', 'hotice → hotimice', 'trublja ž → truba (1)' i dr., te s odrednicama struka primjerice natuknica 'podnevnik astron, geogr → meridijan'. Iako je pridjev *žalostiv* obrađen s odrednicama ekspresivnoga i knjiškoga (u V Aniću dio je jezika književnosti), te gotovo identično opisan ('1. koji je meka srca, pun sućuti' 2. 'koji je pun sjete'), tendencija je da se knjiškomu leksiku ne dodaje odrednica ekspresivnoga, kao ni odrednica rijetke uporabe. Zastarjelomu sloju i knjiškomu leksiku pripadaju među ostalim rječničke natuknice *helot*, *ljuba*, *vakancija*, *većma* i *žitak*. Rječnička natuknica *navlastito* (u V Aniću s odrednicama *retor.* i *knjiš.*) pripadna je pjesničkomu podstilu. Među isključivo knjiškim leksikom rječničke su natuknice *bovarizam*, *habitualan*, *hajduk* ('3. odmetnik uopće'), *hostilan*, *ljeskati se*, *noćnik* ('1. onaj koji bdije noću, koji se kreće noću'), *potrebovati*, *vila* ('2. zamišljeno biće koje nadahnjuje umjetnike, odgovara klasičnoj muzi'), *vjeverac*, *zloćud*, *žal*¹ i *upitanost*. U natuknici *besjeda* odrednica knjiškoga uz drugo je značenje (u V Anića neutralno) – 'tekst koji se izgovara u kakvoj prigodi, posebno najavljena i pripremljena riječ (osobito u svečanim prigodama)'.

Rječnik hrvatskoga jezika (dalje u tekstu RHJ) glavnoga urednika Jure Šonje (2000.) među odrednicama nema onu kojom se obuhvaća pripadnost knjiškomu leksiku. Zamjećuje se kako su ondje nekim rječničkim natuknicama koje u V Aniću pripadaju knjiškomu leksiku, primjerice *avaj* → *jao* i *srebren* → *srebrn*, sukladno normativističkoj usmjerenosti izdanja, pridružene normativne odrednice, te kako su neki Anićevi knjiški leksemi, *kada-ver*, *lagahan*, *lakonog*, *navlastito* i dr., kao rječničke natuknice uvršteni unutar stilski neutralnoga leksičkoga fonda hrvatskoga jezika. *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (2012.) također nema odrednicu za knjiški leksik, te su u njemu neki leksemi iz Anićeva popisa i opisa knjiških leksema označeni pripadnošću pjesničkomu stilu (npr. 'žal *im. m. poet.* stanje onoga koji je žalostan').

S obzirom na navedeno, leksički ulaz knjiški obilježenih rječničkih natuknica u opsežnijim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika uglavnom je postojan i obilježen kao dio raslojena leksika. Leksičko-semantičke odrednice variraju, upućujući na više činjenica vezanih uz osobitost leksičke skupine: 1. poteškoću razgraničavanja od jezika književnosti (rječnička kolebanja uz pripadnost pojedinih natuknica knjiškomu leksiku ili jeziku književnosti, uz rijetke slučajeve u kojima su natuknice pripadne i jednomu i drugomu, primjerice *blagovati* u V Aniću); 2. pitanje opravdanosti da se odrednicom pripadnosti knjiškomu leksiku u nekim rječnicima (VRH) obuhvate natuknice koje u predšasničkim izdanjima pripadaju je-

ziku književnosti; 3. pretežnu pripadnost pasivnomu sloju te posljedično leksikografsko omjeravanje treba li u pojedinim slučajevima, uz odrednicu knjiškoga leksema, dodavati i odrednicu / odrednice vremenski raslojena leksema.

2. Leksik jezika književnosti u jednojezičnicima hrvatskoga jezika

Leksik jezika književnosti (odrednica *jez. knjiž.*) u Anićeve rječniku, poput knjiškoga leksema, često ima više odrednica. S druge strane, za razliku od knjiškoga leksema, u nezanemarivu broju rječničkih natuknica uključuje orijentalizme, među kojima su *akšam*, *avlija*, *barjak*, *bulbub*, *čador*, *ćorda*, *dilber*, *džanum*, *džida* i dr. U gramatičkom bloku Anić odrednicu jezika književnosti nerijetko pridružuje kratkoj množini (npr. *bezi* u natuknici *beg*, *brijezi* u natuknici *brijeg*, *čini* u natuknici *čin*, *dasi* u natuknici *dah*, *djedi* u natuknici *djed*, *doli* u natuknici *dol*, *druzi* u natuknici *drug*, *dub* u natuknici *dubi*) te ekspresivnim množinskim oblicima (*dnevi* u natuknici *dan*¹), kadšto njome bilježi glagolske priloge (glagolski prilog sadašnji *htijući* u natuknici *htjeti*, obilježen i kao kolokvijalizam). Leksik svojstven jeziku književnosti u nekim se slučajevima zbog ekonomičnosti navodi kao varijantnost, u zgradama, primjerice *brigovati se* u natuknici *brigati se*, *kragulj* u natuknici *kraguj*, *srebren* u natuknici *srebrn* i *časimice* u natuknici *časomice*. Rječničkih natuknica s odrednicom jezika književnosti, bez ostalih odrednica, relativno je malo, među kojima su *bajan*, *biseriti se*, *bistrica*, *bivati* (2.), *borika*, *cjelica*, *dalj* (1.), *daždjeti*, *dobrovolja*, *djetić* (2.), *dragan*, *galijot* (1.), *jaklen* i dr. Anić u leksik jezika književnosti uvrštava natuknice *baruničica*, *carevna* i *kraljevna*, te u natuknici *carevna* navodi podskupinu tekstova književnoumjetničkoga stila u kojoj je našao potvrde – priče i bajke. Odrednicu poetskoga podstila, ali i jezika književnosti, pridružuje među ostalim natuknicama *behar* ('proletni cvat voćaka') i *djeva* ('hip od djevojka'). Poneke rječničke natuknice imaju čak četiri odrednice, među kojima je imenica *blûd*, određena kao dio biblijskoga leksema te jezika književnosti, službenom uporabom i pejorativnim značenjem.

U spomenutom tekstu *Kako se služiti rječnikom* autor je istaknuo kako je ekspresivnost kakve jezične jedinice uporabno vezana uz razgovorni jezik ili »u tekstovima koji taj sloj reproduciraju (posebno književni)« (str. 1428), te da se odrednicom jezik književnosti upućuje na leksem potvrđen u pisaca, zabilježen u književnim djelima ili pak na leksem koji svojim tvorbenim, značenjskim i ostalim obilježjima »ostaje u okviru jezika književnosti« (str. 1429). Odrednici za pripadnost jeziku književnosti Anić posveću-

je pozornost na još jednom mjestu u popratnom tekstu rječnika, objašnjavajući kako se njome upućuje na »stil ili izražavanje u okviru književnog jezika, a ne na stil ili izražavanje jednoga pisca. Takvim riječima i drugim jedinicama jezika (u prvom redu frazeološkim izrazima) pristaje kontekst »tako je u literaturi i pjesništvu«, »to je književni rekvizit«, »tako je u narodnoj poeziji« i sl.« (str. 1423). Stoga su očekivani česti slučajevi kad su natuknice obilježene odrednicom za ekspresivno i odrednicom jezika književnosti, među ostalim *at* ('jahaći konj plemenitih svojstava'), *bjegnuti* ('pobjeći'), *bruj* ('brujanje'), *bugariti* ('jadikovati, tužiti'), *cjelov* ('poljubac'), *cjelivati* ('ljubiti'), *divotan* ('koji je pun divote'), *djedina* ('djedovina'), *dohoditi* ('dolaziti u pohode'), *grudobolja* ('sušica, tuberkuloza'), *ishod* ('1. istok'), *jadovan* ('jadan'), *jedrilo* ('jedro'), *krstopuće* ('mjesto na kojem se sastaju putovi'), *srnče* ('lane'). Također se često uz rječničke natuknice koje su određene pripadnošću jeziku književnosti navode odrednice vremenski rasložena leksema. Među arhaizmima uvrštene su primjerice *dikla* ('djevojka'), *domorodstvo* ('v. rodoljublje'), *dubrava* ('1. a. šuma b. dubova [hrastov]) šuma'), *cavtjeti* ('cvasti'), *ćutjeti* ('osjećati'), *dažd* ('kiša'), *diljka* ('dugačka puška') te nekoliko među zastarjelice, npr. *koli* ('koliko'). Anić je u popratnom tekstu trećega izdanja arhaizme kontekstualno vezao uz »kako su pisali stari pisci«, dodao da mogu biti ekspresivni te istaknuo opravdanost kombiniranja odrednica pripadnosti jeziku književnosti i pasivnomu sloju – »Jezik književnosti i literarni stil pravo je, mada ne i jedino mjesto arhaizma (riječi kao *dubrava*)« (str. 1427). Leksemi obilježeni pripadnošću jeziku književnosti u Anića su i regionalizmi (primjerice *galge* i *galženjak*) te kolkvijalizmi (*ala*, *amo*, *lasta* i dr.), a brojem odrednica prednjači natuknica *kano*, određena kao prilog i veznik, koja pripada jeziku književnosti, knjiškomu leksiku, razgovornomu jeziku, regionalizam je te ima odrednicu *etnol.* (etnološki), uz podatak 'kao općejez.'. Dio rječničkih natuknica određen pripadnošću jeziku književnosti u Anića nosi odrednicu rijetke upotrebe, primjerice *blatoteč* ('skitnica, propalica, probisvijet'), *bogomračje* ('1. nevjerovanje u Boga; bogomrak' i '2. propast bogova'), *brodariti* ('baviti se brodarstvom kao zanimanjem'), *dušiti* ('v. gušiti') te *istonočje* ('ravnodnevnica, ekvinocij').

Zanimljive su preobrazbe leksema jezika književnosti u V Aniću u odnosu na treće izdanje. U V Aniću više je natuknica koje su u trećem izdanju obilježene kao leksik svojstven jeziku književnosti odrednicom pridodane knjiškomu leksiku, primjerice *njedra*, *staramajka*, *sudba*², *vojna*, *žalostiv* i dr. Uočava se da su mnogobrojne natuknice izgubile odrednicu etnološkoga leksema (*bjelolik*, *bojak*, *dojakošnji*, *groce*, *kladenac* i dr.), manji dio postao je isključivo leksik svojstven jeziku književnosti (npr. *druga* i *moma*). Među pri-

dodanim je natuknicama *krvca* ('*jez. knjiž., usp. krv*'), a prostorno raslojenom leksiku, izgubivši odrednicu jezik književnosti, pripadaju među ostalim natuknice *akšam, ala, begenisati, đuvegija, galge*.

RHJ nema zasebnu odrednicu za jezik književnosti, dok je ona za »jezik književnosti; zabilježeno u književnosti« sadržana pak u HER-u. Ondje su Anićevi leksemi jezika književnosti, promatrajući ih kao zasebne natuknice ili kao elemente donesene unutar strukture grozda, u jako maloj mjeri izmijenjeni, primjerice leksem *mrzost*, koji je znakom jednakosti, nakon oznake ekspresivnoga leksika i jezika književnosti, pridružen standardnoneutralnomu ekvivalentu *mržnja*. ŠR, namijenjen učenicima završnih razreda osnovne škole i srednjoškolcima, temeljen ponajprije na udžbeničkom korpusu i lektiri, tj. na računalnom korpusu tekstova Hrvatske jezične riznice IHJJ, »a dopunjava prema postojećim rječnicima hrvatskoga jezika« (str. XIII), među odrednicama nema odrednicu za jezik književnosti (među stilskim odrednicama ima primjerice odrednicu *poet.* za pjesnički podstil). Značenja nekih leksema, sukladno korpusu tekstova na kojima se temelji školski priručnik, neutralna su (primjerice *blud*), ili im je stilaska odrednica šire shvaćena, npr. kao pripadnost zastarjelom sloju (*boj zast.* oružani sukob dviju vojski), a nisu primjerice uvrštene rječničke natuknice *galge* i *galženjak*.

VRH također nema odrednicu za jezik književnosti. U njegovu predgovoru navodi se: »Za razliku od rječnika enciklopedijskoga tipa koji rabi specijalizirane izvore u kojima se traži obavijest i o izvanjezičnome svijetu, jezični rječnik, kao što je ovaj, prije svega opisuje, zahvaljujući reprezentativnom odabiru primjera, ono što ulazi u područje jezične uporabe. (...) Jezične se činjenice daju na uporabu čitatelju, a standardni jezik, budući da je polifunkcionalan, uključuje ih u svoje funkcije, odnosno funkcionalne stilove, pa se u rječniku nalaze riječi i pojmovi iz znanstvenoga, administrativno-poslovnoga, novinarsko-publicističkoga, književno-umjetničkoga, razgovornoga i žargonskoga stila. (...) Riječi koje pripadaju različitim funkcionalnim stilovima obilježavaju se kraticama koje ističu područje kojem neka riječ pripada (npr. *knjiš., admin., reg.,...*)«. Među stilskim odrednicama sadržana je odrednica za knjiški izraz (*knjiš.*), a među strukovnim odrednicama ona za književnost (*knjiž.*). U vezi s time zamjećuje se kako natuknica *čâran* ima terminološku oznaku književnosti namjesto slojnu (*knjiž* → čaroban), te kako je dio leksika koji je u Anićevu rječniku atribuiran pripadnošću jeziku književnosti, među ostalim imenice *azur, bogomračje, bruj, druga, galženjak, milje, moma, krvca*, pridjevi *bogorodan, grk, mlađan, vijoran* te glagoli *galiti se* u značenju 'pobuđivati ugodne osjećaje, ublažavati grube i teške sadržaje' i *posjeći* u značenju 'usmrтитi sabljom u

boju', obilježen kao knjiški leksik. U odnosu na V Anića i HER, neki leksemi ondje određeni pripadnošću jeziku književnosti u VRH-u su obilježeni kao poetizmi (*bistrica, konjic, plov*). Dio leksema pripada isključivo pasivnomu sloju (*boj, luč, podvorba*), u rječnik nisu primjerice uvršteni *cavtjeti, cvatjeti, kraguj (kragulj)*. Višeznačni leksem *gvožđe* upućen je na stilski neutralnu bliskoznačnicu (*knjiš* → čelik), *groce* je upućen na *grlce* (u značenjima toga leksema nije navedeno *knjiš*, odnosno jezik književnosti) te ilustriran primjerom iz djela I. Kozarca, a uz glagol *htjeti* (što, koga), dodano je prošireno i knjiško značenje.

Tablica 1. Potvrđenost rječnički zastupljenoga leksika jezika književnosti u Hrvatskoj jezičnoj riznici.¹

	Anić	V Anić	ŠR	VRH	Hrvatska jezična riznica
àjme	reg. jez. knjiž.	reg. jez. knjiž.	pokr.	(neutralna značenja)	98
àkšam	reg. razg. jez. knjiž. etnol.	reg.	–	isl	12
àla	razg. jez. knjiž.	reg.	–	–	324
àlāj	(...) razg. zast. jez. knjiž.	–	–	–	143
âmo	razg. jez. knjiž.	razg. jez. knjiž.	–	razg	*
àšikovati	jez. knjiž. reg. razg. ekspr.	reg. ekspr.	– –	– –	7
ât	jez. knjiž. ekspr.	jez. knjiž. ekspr.	–	knjiš	*
àzūr	jez. knjiž. ekspr.	jez. knjiž. ekspr.	–	2. knjiš	*
bâjan	jez. knjiž.	jez. knjiž.	–	(neutralno značenje)	7

¹ U tablici se donose rječničke natuknice uz koje je odrednica jezika književnosti donesena samostalno ili u kombinaciji s ostalim odrednicama. Natuknice koje se zbog višeznačnosti i drugih jezičnih odnosa nisu mogle provjeriti označene su *.

bàrjak	<i>jez. knjiž. ekspr. etnol.</i>	<i>reg. pov.</i>	→ zastava	<i>razg</i> →	172
barùničica	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	0
begènisati	<i>etnol. jez. knjiž.</i>	<i>reg.</i>	–	–	4
bèhār	<i>općejez. poet. jez. knjiž.</i>	<i>reg. ekspr.</i>	–	–	6
bèzdjetnōst	<i>2. jez. knjiž.</i>	(neutralno značenje)	–	(neutralno značenje)	0
bìseriti se	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	<i>poet</i>	0
bìstrica	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	<i>poet</i>	0
bívati	<i>2. jez. knjiž.</i>	<i>2. jez. knjiž.</i>	(neutralno značenje)	(neutralno značenje)	*
bjègnuti	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	–	–	0
bjelòlik	<i>etnol. ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	1
bjèljan	<i>jez. knjiž. hip.</i>	<i>jez. knjiž. hip.</i>	–	<i>umilj</i>	0
bjèšnjāk	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	4
blagòvati	<i>knjiš. jez. knjiž. bibl. retor.</i>	<i>knjiš. jez. knjiž. bibl. retor.</i>	(v.)	(neutralno značenje)	37
blagòvjesnik	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	0
blàtotēp	<i>rij. jez. knjiž.</i>	<i>rij. jez. knjiž.</i>	–	–	2
blīžnjī	<i>2. jez. knjiž. bibl.</i>	<i>2. jez. knjiž. bibl.</i>	(neutralno značenje)	(neutralno značenje)	*
blūd	<i>bibl. jez. knjiž. služb. pejor.</i>	<i>bibl. jez. knjiž. služb. pejor.</i>	(neutralno značenje)	(neutralno značenje)	*

bògomrāčje	1. i 2. <i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	<i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	–	<i>rij</i> <i>knjiš</i>	2
bogòrođan	<i>rij.</i> <i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>rij.</i> <i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>rij</i> <i>knjiš</i>	0
bôj ¹	<i>pov.</i> <i>jez.</i> <i>knjiž.</i>	<i>pov.</i> <i>jez.</i> <i>knjiž.</i>	<i>zast.</i>	<i>voj.</i> <i>zast.</i>	*
bójak	<i>ekspr.</i> <i>etnol.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>um</i> <i>umilj</i>	74
bóla ¹	<i>rij.</i> <i>neob.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>rij.</i> <i>neob.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>rij</i> <i>knjiš</i>	*
bòrika	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	–	9
brīgati se	<i>etnol.</i>	<i>jez. knjiž.</i> <i>rij.</i> <i>zast.</i>	–	<i>razg.</i>	3
brīgovati se	(...) <i>jez. knjiž.</i> <i>rij.</i> <i>zast.</i>	(...) <i>jez. knjiž.</i> <i>rij.</i> <i>zast.</i>	–	–	0
brijêg	2. <i>pov.</i> <i>jez. knjiž.</i>	2. <i>pov.</i> <i>jez. knjiž.</i>	(nema navedeno značenje)	(nema navedeno značenje)	*
brođariti	<i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	1
brûj	<i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	<i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	–	<i>knjiš</i>	15
bugáriti	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>knjiš</i>	7
bùlbub	<i>jez. knjiž.</i> <i>rij.</i> <i>ekspr.</i>	<i>jez. knjiž.</i> <i>rij.</i> <i>ekspr.</i>	–	–	0
čàrēvna	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	(neutralno značenje)	<i>knjiž</i> ²	11

² U rječniku je dodana odrednica struke (*knjiž* za književnost) te definicija '(u pri-
 čama i bajkama) careva kći'.

čàvtjeti	jez. knjiž. arh. ekspr.	jez. knjiž. arh. ekspr.	–	–	0
čēsār	2. jez. knjiž. retor. arh.	2. retor. arh.	–	<i>pov</i>	*
cjèlica	jez. knjiž.	jez. knjiž.	–	(neutralno značenje)	0
cjelívatì	ekspr. jez. knjiž.	ekspr. jez. knjiž.	zast. v.	knjiš zast	109
cjèlov	jez. knjiž. ekspr.	jez. knjiž. ekspr.	poet., zast. v.	knjiš zast	291
cjèlnuti	usp. cjelivati	v. cjelivati	–	knjiš zast	0
cvàtjeti	ekspr. jez. knjiž.	ekspr. jez. knjiž.	–	–	0
čàdor	1. ekspr. jez. knjiž.	1. ekspr. jez. knjiž.	–	knjiš	25
čàran	etnol. jez. knjiž.	jez. knjiž.	–	knjiš ³	0
čàsìmicē	(...) rij. jez. knjiž.	rij. jez. knjiž.	–	(neutralno značenje)	7
čèta	2. rij. jez. knjiž. (+ <i>potenc.</i>)	2. rij. jez. knjiž. (+ <i>potenc.</i>)	–	<i>pren</i>	*
čètovođa	razg. jez. knjiž.	jez. knjiž.	–	knjiš	11
ćôrda	pov. jez. knjiž.	pov. jez. knjiž.	–	<i>pov</i>	6
ćútjeti	arh. jez. knjiž.	arh. jez. knjiž.	–	zast knjiš	23
dâlĵ	1. jez. knjiž.	(neutralno značenje)	–	(neutralno značenje)	*

³ Leksemu je omaškom dodana odrednica struke (*knjiš* za književnost) te ovdje donosimo odrednicu *knjiš* za knjiški leksik.

dàžd	<i>arh. ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>arh. ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>zast.</i>	<i>zast</i>	84
dàždjeti	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	0
dīkla	<i>jez. knjiž. arh.</i>	<i>jez. knjiž. arh.</i>	–	<i>zast</i>	25
dīlber	<i>etnol. jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>reg. ekspr.</i>	–	<i>razg</i>	4
dīljka	<i>arh. eksp. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	–	<i>zast</i>	19
dīvotan	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	–	<i>knjiš</i>	15
djēdina	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	–	–	*
djētić	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	<i>knjiš umilj</i>	21
djéva	<i>jez. knjiž. poet. hip.</i>	<i>jez. knjiž. hip.</i>	–	<i>knjiš</i>	60
dobròvolja	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	(neutralno značenje)	6
dohòditi	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	–	<i>knjiš</i>	25
dòjāko	<i>etnol. jez. knjiž. rij.</i>	<i>arh. jez. knjiž.</i>	–	–	6
dòjakošnī	<i>etnol. jez. knjiž. rij.</i>	<i>arh. jez. knjiž.</i>	–	–	14
domája	<i>jez. knjiž. retor.</i>	<i>jez. knjiž. retor.</i>	–	<i>poet</i>	16
domoròdstvo	<i>arh. jez. knjiž.</i>	<i>zast. jez. knjiž.</i>	–	<i>zast</i>	0
dònesti	<i>arh. jez. knjiž. lokal.</i>	<i>reg.</i>	–	<i>razg</i>	23
dòsele	<i>arh. jez. knjiž.</i>	<i>arh. jez. knjiž.</i>	–	<i>zast</i>	296

došášće	<i>ekspr. arh. jez. knjiž. retor.</i>	<i>ekspr. arh. jez. knjiž.</i>	–	<i>kršć</i>	5
dòteći	2. a. i b. <i>arh. neob. jez. knjiž.</i>	a. (neutralno značenje) b. reg.	(neutralno značenje)	(neutralno značenje)	*
dràgan	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	<i>knjiš</i>	90
drúga	<i>etnol. jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	<i>knjiš</i>	*
dùbrava	1. a. i b. <i>arh. jez. knjiž.</i>	1. a. i b. <i>arh. jez. knjiž.</i>	<i>zast.</i>	<i>zast</i>	25
dúšiti	<i>rij. jez. knjiž.</i>	<i>rij. jez. knjiž.</i>	–	–	4
džànum	<i>reg. fam. ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>reg. fam. ekspr. jez. knjiž.</i>	–	–	17
džìdža	<i>etnol. jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>reg. ekspr.</i>	–	<i>pov</i>	0
đuvègija	<i>reg. etnol. jez. knjiž.</i>	<i>reg.</i>	–	<i>reg</i>	21
đùzel	<i>etnol. jez. knjiž.</i>	<i>reg.</i>	–	–	0
e ²	<i>zast. jez. knjiž. rij. arh.</i>	(neutralno značenje)	–	<i>zast knjiš</i>	*
Endeházija	<i>jez. knjiž. publ. razg. deprec.</i>	<i>jez. knjiž. publ.</i>	–	–	0
gâlge	<i>reg. jez. knjiž.</i>	<i>reg.</i>	–	<i>reg knjiš</i>	6
galijot	1. <i>jez. knjiž.</i>	1. <i>pov.</i>	<i>hist.</i>	<i>eksp</i>	3
gáliti se	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	–	<i>knjiš</i>	1

galžènjāk	<i>reg.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>reg.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>reg</i> <i>knjiš</i>	1
gàmziti	<i>zast.</i> <i>arh.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>arh.</i> <i>v.</i>	–	–	1
gnjêv	<i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	<i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	(neutralno značenje)	(neutralno značenje)	340
gràdinār	<i>rij.</i> <i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>rij.</i> <i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	–	0
gřk	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i> , <i>v.</i>	–	<i>knjiš</i>	*
gřōce	<i>ekspr.</i> <i>etnol.</i>	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i> , <i>v.</i>	–	→	2
grudòbolja	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>zast</i>	0
gúja	<i>etnol.</i> <i>jez. knjiž.</i> <i>razg.</i>	1. <i>jez. knjiž.</i> <i>razg.</i>	1. <i>poet. v.</i>	<i>poet</i>	108
gvòzden	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	→	37
gvòžde	1. <i>jez. knjiž.</i> <i>razg.</i>	1. <i>jez. knjiž.</i> <i>razg.</i>	–	<i>knjiš</i>	*
hàluga	2. <i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i>	2. <i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>zast</i> <i>knjiš</i>	*
hàlugica	<i>jez. knjiž.</i> <i>hip.</i>	<i>jez. knjiž.</i> <i>hip.</i>	–	<i>knjiš</i>	1
ìlinštāk	<i>etnol.</i> <i>lokal.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>zast.</i>	–	<i>zast</i>	0
ìshod	1. <i>jez. knjiž.</i> <i>ekspr.</i>	1. <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>zast</i>	*
istònōcje	<i>rij.</i> <i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	<i>rij.</i> <i>jez. knjiž.</i>	–	<i>astron</i> →	0
jādōvan	<i>ekspr.</i> <i>jez. knjiž.</i>	(neutralno značenje)	–	(neutralno značenje)	3
jāklen	<i>jez. knjiž.</i>	<i>jez. knjiž.</i>	–	–	0

jèdrilo	jez. knjiž. ekspr.	jez. knjiž. ekspr.	–	knjiš	3
jèdrilje	ekspr. jez. knjiž.	ekspr. jez. knjiž.	–	pom	8
jèžica	(potenc. ekspr. jez. knjiž.)	(potenc. ekspr. knjiš.)	–	(neutralno značenje)	0
kàno	jez. knjiž. knjiš. razg. reg. etnol.	arh. knjiš.	–	zast knjiš	2614
kladénac	ekspr. jez. knjiž. etnol.	ekspr. jez. knjiž.	–	→	8
kòli	jez. knjiž. zast.	jez. knjiž. zast.	–	–	100
kònjīc	hip. jez. knjiž.	–	poet. um.	poet	61
kràgūj (kràgūlj)	ekspr. jez. knjiž.	ekspr. jez. knjiž.	–	–	3
králjēvna	jez. knjiž.	jez. knjiž.	(neutralno značenje)	(neutralno značenje)	29
krstòpūće	jez. knjiž. ekspr.	jez. knjiž. ekspr.	–	–	0
křšan	1. eksp. jez. knjiž.	1. eksp. jez. knjiž.	–	křšnī (neutralno značenje)	*
křvca	–	jez. knjiž., usp.	–	knjiž	123
kûrva	vulg. pejor. 1. a jez. knjiž. razg.	vulg. pejor. 1. a jez. knjiž. razg.	–	razg	*
lăgāhan	ekspr. jez. knjiž.	ekspr. knjiš.	–	knjiš	5
lásta	razg. jez. knjiž.	knjiš.	(v.)	knjiš	25

lûč	2. arh. jez. knjiž.	2. a. arh. jez. knjiž.	(v.)	zast	*
mâz	3. arh. jez. knjiž.	3. arh. jez. knjiž. v.	–	–	*
mîlje	ob. jez. knjiž. ekspr.	ob. jez. knjiž. ekspr.	zast.	knjiš	*
mlàđan	jez. knjiž. ekspr.	jez. knjiž. ekspr.	–	knjiš	9
móma	etnol. jez. knjiž.	jez. knjiž.	–	knjiš	27
mřzōst	ekspr. jez. knjiž.	ekspr. jez. knjiž. v.	–	–	26
múkao	2. rij. jez. knjiž.	2. rij. jez. knjiž.	(nije navedeno značenje)	(nije navedeno značenje)	*
nápoj	jez. knjiž. indiv. v.	knjiš. indiv. v.	(nije navedeno značenje)	(nije navedeno značenje)	*
nûkati	arh. jez. knjiž.	arh. jez. knjiž.	–	(neutralno značenje)	9
njèdra	1. etnol. jez. knjiž.	1. knjiš.	(v.)	knjiš	245
òbrěžje	jez. knjiž. ekspr.	knjiš.	–	= obriježje (neutralno značenje)	0
plôv	1. jez. knjiž.	1. jez. knjiž.	–	poet.	6
pòdvōrba	2. b. arh. jez. knjiž. rij. v.	2. b. arh. jez. knjiž. rij. v.	–	zast.	2
pòsjećí	1. a. etnol. jez. knjiž. ekspr.	1. a. jez. knjiž. ekspr.	(nije navedeno značenje)	knjiš	*

potkrižati	<i>arh. jez. knjiž.</i>	<i>zast. jez. knjiž. v.</i>	–	–	0
srebr̃en	<i>(...) jez. knjiž.</i>	<i>(...) knjiš.</i>	(v.)	→	22
s̃r̃ñče	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>knjiš. ekspr.</i>	–	–	1
st̃aram̃ajka	<i>reg. etnol. jez. knjiž.</i>	<i>reg. knjiš.</i>	–	–	0
st̃arka	<i>1. eksp. arh. jez. knjiž.</i>	<i>1. eksp. arh. knjiš.</i>	–	<i>knjiš zast</i>	4
s̃udba ²	<i>ekspr. etnol. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. knjiš. v.</i>	–	<i>knjiš</i>	101 ⁴
ṽedrac	<i>3. jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>3. knjiš. ekspr.</i>	–	<i>knjiš</i>	*
ṽeličajan	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>knjiš. ekspr.</i>	–	→	10
ṽes̃elñik	<i>1. jez. knjiž.</i>	<i>1. knjiš.</i>	–	<i>knjiš</i>	3
ṽijōran	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	–	<i>knjiš</i>	0
ṽila	<i>jez. knjiž. retor. arh.</i>	<i>2. knjiš. retor.</i>	–	<i>knjiš</i>	*
ṽis	<i>2. a. eksp. jez. knjiž. rij.</i>	<i>2. a. eksp. knjiš.</i>	–	<i>knjiš</i>	* *
ṽl̃adalac	<i>jez. knjiž.</i>	<i>knjiš.</i>	–	–	16
ṽojna	<i>2. jez. knjiž.</i>	<i>2. knjiš.</i>	–	<i>knjiš</i>	*
vr̃utak	<i>jez. knjiž. ekspr.</i>	<i>knjiš. ekspr.</i>	–	(neutralno značenje)	53
ž̃al ¹	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. knjiš.</i>	<i>poet.</i>	<i>knjiš</i>	*
ž̃al̃ostiv	<i>ekspr. jez. knjiž.</i>	<i>ekspr. knjiš.</i>	–	<i>eksp knjiš</i>	4
ž̃ice	<i>arh. jez. knjiž.</i>	<i>arh. knjiš.</i>	–	<i>zast</i>	35

⁴ U pojavnica (103) razlučili smo *sudbu* (‘suđenje’) i *sudbu* (‘sudbinu’) te dobi-
 li rezultat 101.

žitak	<i>arh. jez. knjiž. lok.</i>	<i>arh. knjiš.</i>	–	<i>zast knjiš</i>	*
živodājan	<i>ekspr. jez. knjiž. retor.</i>	<i>ekspr. knjiš.</i>	–	<i>knjiš</i>	1

Broj pojava u književnom potkorpusu Hrvatske mrežne riznice, svjedočeći o ovjerenosti leksema u tekstovima hrvatske književnosti koji su obuhvaćeni potkorpusom, može se uzeti u obzir kao svojevrsni orijentir u preispitivanju (ne)uključenosti natuknica s odrednicom jezik književnosti u pojedine rječnike. Neki leksemi, primjerice *alaj*, *kano* i *koli*, imaju dobru potvrđenost, zbog čega bi valjalo razmotriti da se oni ne zaobiđu u abecedariju opsežnijih jednojezičnih opisnih rječnika te da se primjerno rječnički obrade, kao i leksemi s manje potvrda, poput *mrzost*, ali zabilježenih kroz različita stilska razdoblja hrvatske književnosti. Nadalje, pojavnice ulaznih leksema nekih natuknica koje su u V Aniću određene jezikom književnosti, u novijim izdanjima kao poetizmi, primjerice *guja*, pokazuju da bi uključivanje odrednice jezika književnosti u onim izdanjima koja je nemaju omogućilo da se donesu cjelovitiji podatci o stilu namjesto podstilu.

Zaključak

Provedena analiza pokazala je kako su knjiški leksemi kao i leksik jezika književnosti leksikografskim opisnim inventarom određeni zasebnom rječničkom odrednicom u opsežnijim priručnicima, iako to nije pravilo. S druge strane, u manjim izdanjima po opsegu, iako se dvije skupine ne diferenciraju odrednicama, uvrštavaju se poetizmi kao uža leksička podskupina jezika književnosti, dok se u nekim opsežnim rječnicima ispušta odrednica jezik književnosti i natuknice atribuiraju isključivo knjiškim leksikom, za oprimjerivanje kojega služe citati iz djela hrvatske književnosti. Knjiški leksemi katkad imaju atribuciju rijetke ili neodomaćene uporabe, što se može doimati zališno jer sama pripadnost knjiškomu leksiku, ako je određena kao dominantna, implicira svojevrsnu uporabnu ograničenost, ali se mora uzeti u obzir da neki sastavljači rječnika, primjerice Anić, odrednicom knjiški obuhvaćaju i jezične jedinice koje »zvuche knjiški«, u oprjeci prema razgovornomu i publicističkomu, što osobitosti te leksičke skupine čini elastičnijima. Valja dodati da ilustriranost knjiškoga leksema u udžbenicima ne korespondira s donedavnom rječničkom praksom; Samardžija (2003:31) prikazujući knjiške lekseme unutar vremenski raslo-

jena leksika hrvatskoga jezika navodi primjere *brodokršje* ('brodolom'), *drvar* ('stolar'), *groboder* ('grobar'), *kamenarnica* ('kamenolom'), *kruhopekarstvo* ('pekara'), *mirisnica* ('parfumerija') i dr. Nijedan od navedenih leksema, ako je i uvršten, u analiziranim rječnicima nije atribuiran odrednicom knjiškoga leksika. Kad se uzme u obzir činjenica da mrežna izdanja nisu ograničena opsegom te da suvremeni rječnici mogu biti izrađeni na široku polifunkcionalnu korpusu, uključujući među ostalim veći broj digitaliziranih tekstova okomice hrvatske književnosti kao i predšasničkih djela rječničke leksikografije, koji bi bili hipertekstno povezani u ilustrativnom dijelu, općejezičnim priručnicima hrvatskoga jezika pruža se prilika sustavnije obrađenosti ukupnosti leksičkoga blaga te izbjegavanja uočenih nedosljednosti u stilskom određivanju dviju leksičkih skupina.

Izvori

- Anić = Vladimir Anić, 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće, prošireno izdanje. Zagreb: Novi liber.
- V Anić = Vladimir Anić, 2003. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Prir. Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi liber.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi liber.
- HJP = Hrvatski jezični portal. Zagreb: Znanje i Srce. <https://hjp.znanje.hr> (pristupljeno 20. svibnja 2025.).
- HJR = Hrvatska jezična riznica. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://riznica.ihjj.hr> (pristupljeno 19. svibnja 2025.).
- RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Gl. ur. Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- ŠR = Matea Birtić i dr. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Ur. Lana Hudeček i Milica Mihaljević. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
- VRH = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Ur. Ljiljana Jojić, Anuška Nakić, Nada Vajs i Vesna Zečević. Zagreb: Školska knjiga.

Literatura

- Anatomija rječnika. Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Ur. Lana Hudeček, Milica Mihaljević i Željko Jozić. Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- Atkins, Sue. 2008. Theoretical Lexicography and Its Relation to Dictionary-making. U: *Practical Lexicography: A Reader*. Ur. Thierry Fontenelle, 31–50. New York: Oxford University Press.
- Babić, Stjepan. 1981. Stilske odrednice u našim rječnicima. *Jezik* 28:3, 79–91.
- Badurina, Lada. 1991. Od riječi do rječnika. *Fluminensia* 3:1–2, 221–223.
- Bagdasarov, Artur R. 2019. Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika i njegove normativne i istoznačne uputnice. *Kroatologija* 10:2, 9–17.
- Béjoint, Henri. 2000. *Modern lexicography: An Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Blaževac, Krešimir. 2002. Hrvatski enciklopedijski rječnik. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28, 291–315.
- Josić, Ljubica. 2016. Poetizmi u jednojezičnim općeleksičkim rječnicima hrvatskoga jezika. *Studia Slavica Savariensia* 1:2, 221–227.
- Kapetanović, Amir. 2017. Uporabne (stilističke) odrednice u planiranom *Starohrvatskom rječniku*. *Filologija* 69, 43–50.

- Samardžija, Marko. 2003. *Hrvatski jezik 4. Udžbenik za 4. razred gimnazije*. Četvrto izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, Marko. 2019. *Hrvatska leksikografija. Od početaka do kraja XX. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Schubert, Bojana. 2020. *Ni med cvetjem ni pravice!* Obrada nestandardnog leksika u hrvatskim čitankama i školskim rječnicima. *Filologija* 75, 119–145.
- Tafra, Branka. 1991. Crtice o Anićeve Rječniku. *Jezik* 39:4, 112–119.
- Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tikvica, Ljubica. 2009. Lingvostilističke odrednice u rječnicima hrvatskoga jezika. O nekim poteškoćama stilističkoga označivanja u jezikoslovnoj leksikografiji. *Studia lexicographica* 1–2 (4–5), 5–13.
- Zgusta, Ladislav. 1991. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: »Svjetlost«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Book Lexemes and Lexemes Specific to the Language of Literature in Contemporary Monolingual Dictionaries of the Croatian language

Abstract

The work in contemporary monolingual dictionaries of the Croatian language, taking into account differences in their conception and selection of corpus basis, examines dictionary entries that are marked by belonging to book lexicon and the language of literature, attempting to answer the question to what extent the aforementioned lexical groups are represented and how they are lexicographically processed, especially with regard to the associated stylistic determinant or combination of determinants by which the place of stratified, coloured, usage-limited lexicon within the standard language as a system is determined. Since book lexemes and lexemes characteristic of the language of literature are two separate lexical groups treated differently in dictionaries, in some editions they are not distinguished, and have not been systematically analyzed so far, the aim of this paper is to eliminate the observed gap, supporting the thesis of the need for appropriate inclusion of this part of the lexical wealth in general language manuals.

Ključne riječi: hrvatska leksikografija, rječnici hrvatskoga jezika, stilske odrednice, pasivni leksik, knjiški leksemi, jezik književnosti

Keywords: Croatian lexicography, contemporary dictionaries of the Croatian language, stylistic determinants, passive lexis, book lexemes, literary language